

Makale Türü/Article Type: *Araştırma/Research*

Atf/Citation: Bulut, E., Yüçetürk, H., Yılmaz, G., Gündoğdu, İ., Koç, N. & Demiryürek, B. (2020). Uluslararası öğrencilerin psikososyal sorun ve ihtiyaçları: Nitel bir çalışma. *Nitel Sosyal Bilimler*, 2(1), 60-73.

Uluslararası Öğrencilerin Psikososyal Sorun ve İhtiyaçları: Nitel Bir Çalışma

^aErvanur Bulut¹, Hilal Yüçetürk, Gamze Yılmaz, İnci Gündoğdu, Nuriye Koç, Büşra Demiryürek

^a*Sosyal Hizmet Uzmanı, İstanbul, Türkiye*

Öz

Bu araştırmanın amacı: Hacettepe Üniversitesi'nde öğrenim gören uluslararası öğrencilerin psikososyal sorunlarının ve ihtiyaçlarının belirlenmesi, öğrencilerin bu sorun ve ihtiyaçlara yönelik çözüm önerilerinin değerlendirilmesidir. Nitel yöntem kullanılan bu çalışmada, veriler Hacettepe Üniversitesinde öğrenim görmekte olan: dokuz kadın ve dokuz erkek olmak üzere toplam 18 farklı ülkeden 18 uluslararası lisans öğrencisinin katılımı ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Nitel veriler fenomenolojik desende temalara ayrılarak analiz edilmiştir. Uluslararası öğrencilerin Türkiye'ye uyum sürecine ilişkin görüşleri: Dışlanma, dil ve eğitim ile ilgili sorunlar, ekonomik sorunlar olmak üzere incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre uluslararası öğrencilere Türkiye'ye gelmeden önce yasal hakları ve yürürlükte olan hizmetler hakkında bilgilendirme yapılması önerilmektedir. Ayrıca uluslararası öğrenciler için oryantasyon programlarının ve üniversite kampüslerinde farklılıklara saygı temalı seminerlerin düzenlenmesinin nadiren de olsa ayrımcılık ve dışlanma ile karşılaşan uluslararası öğrencilerin deneyimlerinin niteliğini artıracakı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: uluslararası öğrenci, uyum, psikososyal sorun, ihtiyaç

¹Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Ervanur Bulut, Pendik Belediyesi, bulutervanur.shu@gmail.com, Türkiye

Psychosocial Problems and Needs of International Students: A Qualitative Study

Extended Summary

The purpose of this research is to determine the psychosocial problems and needs of international students studying at Hacettepe University, and to offer solutions for these problems and needs from a social work perspective. This study differs from other studies that focus on international students due to two reasons: first, this study takes in to consideration the students' own solutions for the problems and needs and second, this study uses the maximum sampling method to reach maximum variance in data.

We used a qualitative method and interpretive phenomenological analysis. We collected data from the students studying at Hacettepe University in the 2016-2017 academic year, using a structured interview research design, due to the fact that the data gathering phase was carried out by more than one researcher. The study group is limited to eighteen international undergraduate students nine females and nine males, studying at Hacettepe University. We adopted a maximum sampling method. Participants were chosen from eighteen different countries and fourteen programs to achieve maximum diversity. Participants have been in Turkey at least for two years. A fully structured form developed by the researchers and a two-part data collection form consisting of personal information and questions were used. With the permission of the students, we recorded the interviews and the findings were obtained through an interpretative phenomenological analysis.

We examined the adaptation process of international students under a total of eleven headings; friendship relations, housing, language, education, clothing, food and drink, transportation, expectations about the city, leisure activities, home-family longing and economic status. The problems experienced by the students related to these issues were identified and coping mechanisms were examined. The results of this research suggest that international students mostly establish close friendship relations with other international students like themselves, and friendships established with Turks are on a more casual, day-to-day basis. International students experience loneliness whilst living in Turkey, particularly in the first few months, but their loneliness decreases in times.

The student housing needs is largely met by General Directorate of Credit and Dormitories Agency 'Türkiye Cumhuriyeti Kredi ve Yurtlar Kurumu' (KYK). Because students are not aware of the housing options before moving to Turkey, they face difficulties when they are not provided with housing by Turkish state institutions. Differences in lifestyle, crowded rooms, insufficient dormitories and negative relations with landlords are some common problems international students face in housing.

Students have difficulty in understanding Turkish, and in speaking and expressing themselves. Structural differences between the student's mother tongue and Turkish, differences between written language and spoken language, inadequate language education, and differences in speaking language and academic language are some of the problems international students face. Students stated that the most common problem regarding education was that courses whose official language of instruction was English, were often taught in Turkish.

Participants' food choices were quite different from the Turkish food culture. However, after two years in the country, they become used to Turkish food. Climate and geographical characteristics have an impact on students' clothing. Some students were exposed to different and cynical attitudes by locals whilst wearing their traditional clothing.

Economically, students receive scholarships from various institutions or are supported by their families. Students who did not receive scholarships faced economic difficulties and the prospect of work. None of the students experience any problems in their leisure activities. Transportation problems were related to school campuses being inaccessible from city centers.

The main support mechanisms of international students are associations and charities with which they are in contact. Most students had friends or relatives living in Turkey before coming to Turkey, who were instrumental in providing confidence and acting as a support mechanism in case of problems.

Contextualizing these findings in the broader social work discipline, activities should be carried out to regulate the adaptation and relationships of international students with their environment. We argue that providing counselling for students, briefing students about available social services and their legal rights in Turkey would enhance their experiences even more, if provided before their enrolment in Turkish institutions. A voluntary support line, with the option of their native languages, could be run by volunteer international students. Organizing orientation programs for international students and respect for diversity themed seminars across campuses would be welcomed by international students who, although seldomly, experience discriminatory practices.

Giriş

Uluslararası öğrenci kavramı farklı kaynaklarda yabancı öğrenci, yabancı uyruklu öğrenci, misafir öğrenci ya da uluslararası öğrenci olarak farklı şekillerde adlandırılmakta ve tanımlanmaktadır (Zerengök, 2016). Farklı uluslara mensup öğrencilerin konumunun “yabancı” kelimesinin taşıdığı “öteki, diğer” anlamlarına karşın, bu öğrencilerin üniversitenin “uluslararası kimliğine yaptığı katkı ön plana çıkarılmaya başlanmıştır” (Özkan & Acar Güvendir, 2015). Yükseköğretimin temelini oluşturan üniversiteler eğitim faaliyetlerini ulusal sınırların dışına yayarak uluslararası bir kimlik kazanma amacındadır. Üniversitelerin bu kimliği kazanmasındaki en büyük etken ise farklı kültür, inanç ve değerlerden gelen uluslararası öğrencilerdir.

Türkiye'nin eğitimde uluslararasılaşma süreci 1990'lı yılların başında gerçekleşmeye başlamıştır. Özellikle 1989'da Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden Türki Cumhuriyetlerden birçok öğrenci Türkiye'ye gelmiştir (Kıroğlu, Kesten ve Elma, 2010). 2016 yılına gelindiğinde Türkiye'ye her seviyede yükseköğrenim görmeye gelen yabancı uyruklu uluslararası öğrenci sayısının 100 bini geçtiği görülmüştür (YÖK, 2017). Farklı ülkelerden gelen bu öğrenciler yeni yaşam alanlarına uyum sağlama sürecinde ve etkileşim sürecinde çeşitli kültürel, sosyolojik, psikolojik sorunlarla karşılaşabilmektedir (Enterieva & Sezgin, 2016).

Uluslararası Öğrencilerin Uyum Sürecini Etkileyen Faktörler

Uluslararası öğrencilerin Türkiye'ye uyum süreci, çeşitli etmenlerin göz önüne alınmasını gerektirmektedir. Gelmeden önce çok azının Türkiye'yi görme şansı bulduğu bu öğrenciler için yeni bir kültüre uyum sağlamak kolay olmamaktadır. Sosyal uyum, üniversite öğrencisinin üniversite yaşamının kişilerarası ilişkilerine ve sosyal taleplerine olan bakış açısı ile ilgilidir. Bu kavram öğrencinin sosyal aktivitelere katılımı, kampüste yeni ilişkiler kurması ve eski ilişkilerini etkili ve gerekli bir şekilde yönetmesi olarak ele alınmaktadır (Sağınç, 2011, Akt: Özçetin, 2013, s, 25-26). Uyum süresince bazı öğrenciler kolay adapte olurken bazı öğrenciler yurt özlemi, depresyon ve yabancılık hissi ile bulunduğu sosyal gerçeklikten izole olabilmektedir (Aliyev & Öğülmüş, 2016). Daha sonraki süreçte ise birey kendi ülkesini ziyaret ettiğinde ideolojisinin, yaşam biçiminin ve kendi değerlerinin misafir olduğu ülkede yaşadığı deneyimler sonucu değiştiğini fark edebilir (Huntley, 1993, Akt; Gültekin, 2015).

Uluslararası öğrencilerin uyum sürecini değerlendirirken bu öğrencilerin yaşadığı kültürel şok önemli bir kavramdır. Kültürel şok, uluslararası öğrencilerin yeni ve yabancı bir kültürle karşılaşması sonucunda oluşur. Farklı kültürden olan ve yabancı bir ülkeye yerleşen bireylerin karşılaştığı zorlukları yansıtır (Gritsenko, 2002). Ancak kültürel şok kavramı her zaman olumsuz olarak değerlendirilmez. Bireyin gelişimini sağlaması, değişime açık olmayı içermesi ve yeni değerlerin kazanılmasında olumlu bir fırsat içerir.

Uluslararası öğrencilerin Türkçe öğrenme ve dil becerilerini geliştirme konusunda yaşadıkları sorunlar, öğrencilerin uyum sağlamlamasını ve alışmasını da etkilediği söylenebilir. Bunun yanı sıra eğitimle ilgili ders

anlatma stilleri, öğretme mekanizmaları uluslararası öğrencilerin derslerini anlama ve akademik başarılarını etkilemede belirleyici olmaktadır (Özkan & Acar Güvendir, 2015). Yurt dışında okumanın sadece Türkiye’de değil tüm dünyada dil ile ilgili sorunlar ile başa çıkmayı gerektirdiği açıktır (Özoğlu Gür & Coşkun, 2012; Tutkun, 2006;).

Uluslararası öğrencilerin çoğu ilk aşamada kendi ülkelerinden gelen öğrencilerle zaman geçirmekte ve daha sonra Türk öğrencilerle arkadaşlık kurmaya başlamaktadır (Bilgili, 2016). Birçok üniversite, uluslararası öğrencileri için uyum/alıştırma eğitimleri düzenleyerek, öğrencilerin kampüs hayatına alıştırmaya ve gündelik yaşama uyumunu kolaylaştırmaya ve yerel öğrenciler ile kaynaşmalarını sağlamaya çalışmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada, uluslararası öğrencilerin psikososyal ihtiyaçları ve sorunları belirlenerek çözüm önerilerinin tespit edilmesi amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmanın evreni Hacettepe Üniversitesi’nde okuyan uluslararası öğrencilerden oluşmaktadır. Örneklem ise; olasılıksız örnekleme yöntemlerinden amaçsal örnekleme ile amaca yönelik belirli kriterleri taşıyan -elde bulunan zaman ve kaynaklar göz önüne alınarak- 18 öğrenci ile sınırlandırılmıştır. Olasılıksız örnekleme yöntemi, genellemeden ziyade yorumsamacı yaklaşımıyla niteliksel araştırmalarda yaygın olarak kullanılır (Krysiak-Finn, 2015). Araştırma süresince Türkiye’de öğrenim gören uluslararası öğrenciler ile çalışılacağı için farklı ülkelerden gelen öğrencilerden eşit sayıda öğrenci seçilmiş ve amaçsal örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örneklemeden yararlanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örnekleme yönteminde farklı tipteki örneklemelerin alınmasındaki amaç genellemeden daha ziyade benzer yaşantıların olup olmadığını belirlemeye çalışmaktadır. Bu çalışmada da, Hacettepe Üniversitesinde okuyan uluslararası öğrencilerin yaşadığı psikososyal sorunlarının ve ihtiyaçlarının var olduğu şekliyle belirlenmesi ve yine öğrencilerin kendi çözüm önerilerinin herhangi bir genelleme amacı gözetmeksizin ortaya konması amaçlandığından bu yöntem tercih edilmiştir.

Öğrenciler cinsiyet dağılımı eşitliği göz önünde bulundurularak 18 farklı ülkeden seçilmiştir. Araştırmanın örnekleme seçilirken maliyet, kontrol güçlükleri ve etik zorunluluklar göz önünde bulundurulmuştur. Hacettepe Üniversitesi’nde lisans öğrencisi olması, medeni durumunun bekâr ve en az 2 yıldır Türkiye’de yaşıyor olması araştırmaya katılan uluslararası öğrencilerde aranan kriterlerdir. Bu kriterler, literatür taraması ve ön deneme aşamasında yapılmış görüşmeler sonucu elde edilen bulgularla belirlenmiştir. En az iki yıldır Türkiye’de olma kriteri uluslararası öğrencinin bu süreçte sorunlara ve çözüm önerilerine karşı bakış açısının gelişmiş olacağı düşüncesi ile belirlenmiştir. Uluslararası öğrencinin evli olması durumunda aile kurumu, çeşitli toplumsal rol ve sorumlulukların da araştırmanın kapsamını genişletme ihtimalinden dolayı örneklem bekar olma kriteri ile sınırlandırılmıştır.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması sürecinde, tam yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Tam yapılandırılmış görüşme ne tür soruların ne şekilde sorulup hangi verilerin toplanacağını önceden saptayan bir görüşme planının oluşturulduğu ve bu plana aynen uyulması sebebiyle çoklu araştırmacıların yaptığı görüşmelerde tarafsızlığı sağlayan bir tekniktir. Bu teknikte, görüşmecinin hareket özgürlüğünü en düşük düzeyde tutması sebebiyle cevapların denetimi ve ölçülmesi daha kolay olmuştur (Karasar, 2014).

Sorular görüşmeciler tarafından, ön görüşmelerle test edilip düzenlenmiş, uluslararası öğrencilerin dil sorunu göz önüne alınarak uygun şekle getirilmiştir. Görüşme sürecinde öncelikle katılımcıların demografik bilgileri alınmış, ardından katılımcılara yapılandırılmış görüşme formundan yer alan sorular yöneltilmiştir. Sorular Türkiye'ye gelme ve arkadaş edinme sürecine bağlı olarak yalnızlık ve dışlanma; barınma, dil, giyim, yeme, içme, eğitim, ulaşım, boş zaman etkinlikleri, kent ile ilgili beklentiler, ev-aile özlemi ve ekonomik durum konularında yaşadığı sorunları ve çözüm önerilerini içermektedir. Öğrencilerle yapılan görüşmeler katılımcıların Türkçe anlama ve Türkçeyi ifade etme becerileri oldukça ileri seviyede olsa da Türkçe sorununun henüz aşılamaması nedeniyle kısa sürmüş, ancak bu dil sorunu öğrencilerin öne çıkan deneyimlerini aktarmalarına engel olmamıştır. Bir görüşme ortalama 25 dakika sürmüştür.

Araştırma için Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulundan izin alınmıştır. Yapılan görüşmeler ses kaydına alındıktan sonra deşifre edilmiş ve fenomenolojik analiz yolu ile analiz edilmiştir. Araştırmanın veri toplama süreci Ocak 2017-Mart 2017 tarihleri arasında tamamlanmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırma kapsamında dokuz erkek dokuz kadın olmak üzere 18 farklı ülkeden 14 farklı bölümden 18 uluslararası öğrenci ile görüşülmüştür. Araştırma grubunun cinsiyet ve geldikleri ülkelere göre sınıflandırılması ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Tanıtıcı Bilgileri

<i>Rumuz</i>	<i>Cinsiyet</i>	<i>Ülke</i>	<i>Rumuz</i>	<i>Cinsiyet</i>	<i>Ülke</i>
B.Z	E.	Makedonya	F.B	K.	Ukrayna
O.S.M	E.	Tanzanya	K. D.	K.	Türkmenistan
A.A	E.	Irak	N.N.Y.R	K.	Venezuela
S.Z	E.	Rusya	F.T	K.	Kenya
Y.Z	E.	Kazakistan	A.I.S.A	K.	Kolombiya
A.U.P	E.	Endonezya	P.İ	K.	Kırgızistan
A.D.K	E.	Gana	F.A	K.	Azerbaycan
J.C	E.	Tayvan	T.E	K.	Haiti
D.L	E.	Güney Kore	A.O	K.	Nijerya

Bulgular

Uluslararası öğrencilerin belirlenen alt temalarla ilgili yaşadığı deneyimler ve ilgili çözüm önerileri bu bölümde tartışılmıştır.

Dışlanma

Uluslararası öğrenciler, Türk arkadaşlarının olduğunu fakat Türk arkadaşlarının, genel arkadaş sayısına göre daha az olduğunu ifade etmişlerdir. Nitelik yönünden bakıldığında var olan Türk arkadaşlarla daha çok günlük ve rutin ilişkiler kurulduğu görülmektedir.

Çok az. Arkadaşlarım genelde yabancı öğrenciler (...) Bölümden çok yani yanımda başka hiçbir yabancı yok, sınıfta sadece Türkler var. (A.I.S.A)
Çok yakın değil yani normal arkadaş. Çok samimi değil. (J.C)

Uluslararası öğrencilerin Türkçeyi bilmemesi ya da Türkçelerinin kendilerini ifade edebilecek yeterlilikte olmaması, Türklerle kurulan arkadaşlıklarını ve arkadaşlıklarının kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Öğrencilerin ifadelerine göre bu olumsuzluklar zaman içerisinde dilin öğrenilmesiyle aşılmaktadır. Ayrıca Türk öğrencilerin, uluslararası öğrencilere, Türkçe öğrenmelerinde yardımcı oldukları görülmektedir.

Dil bilmiyorum, onun için onlarla o kadar yakın değilim. (F.T)
Bugün Türkçeyi rahat konuşabiliyorsam bu arkadaşlar sayesinde aslında. Çünkü odamda 5 Türk arkadaşım var, onlarla iletişimimiz çok iyi oluyor. Bana çok yardımcı oluyorlar. (B.Z)

Türk arkadaşlıklar ile ilgili genel ifadelerin dışında farklı fikirlerde olan uluslararası öğrenciler de bulunmaktadır. Öğrenciler Türklerle arkadaşlık kurduklarını belirtmişlerdir.

Türk arkadaşlarım var. En yakın yani iki tane var. (N.N.Y.R)

Katılımcılardan bir öğrenci ise kendi ülkesinden arkadaşları ile yakın ilişki kurmamaya çalıştığını, bunun yerine başka ülkelerden uluslararası öğrencilerle ve yakın çevresini oluşturan Türklerle arkadaşlık kurduğunu ifade etmiştir. Arkadaşlık ilişkilerinin bu yönde geliştirmeye çalışmasını ise kendi kültürünü bilmesi ve farklı insanları tanıyarak farklı kültürleri görmek istemesi ile açıklamaktadır.

Daha çok arkadaşlarım Türkler(...) Çok yakın arkadaşlarım Türk olanlar. Bunu da neden yaptım, kendi ülkemden olan arkadaşlarımla çok sıkı olmamaya çalışıyorum çünkü zaten bizim kültür (...) Böylesi bana daha çok şey kattı. (F.A)

Yakın arkadaşlık ilişkilerine bakıldığında uluslararası öğrencilerin çoğunlukla kendi ülkelerinden öğrencilerle ya da diğer uluslararası öğrencilerle arkadaşlık kurmayı tercih ettikleri görülmektedir. “Kendi ülkenizden arkadaşlarınız var mı?” sorusuna genellikle evet cevabı verilmiştir. Arkadaşlık ilişkilerinin bu şekilde gelişmesinde; kültürel öğelerin, ortak dilin ve uluslararası öğrencilerin benzer sıkıntıları ve sorunları yaşamaları da etkili olduğu düşünülmektedir.

Daha çok yabancılarla arkadaşlık kuruyorum. (S.Z)
Kendi ülkemden benim gibi vardı, Nijeryalı vardı. Çok yabancı arkadaşlarım var. Başka ülkelerden geliyorlar. Yani Sudanlı, Çin olan (...) çok arkadaşım var. (A.O)

Genel ifadelerin dışında kendi ülkesinden arkadaşının olmadığını ya da kendi ülkelerinden birilerini bulmak için çabalarının olmadığını ifade eden öğrenciler de bulunmaktadır.

Azeriler buraya gelince sürekli bir Azeri bulma çabası içerisinde olabiliyor bazen kendi milletinden olan birini. Ama ben buna yönelmedim. (F.A)

Uluslararası öğrenciler genel olarak önyargı ve dışlanma yaşamadıklarını; Türklerin sıcakkanlı, samimi ve saygılı olduklarını belirtmişlerdir. Öğrenciler yabancıların Türkiye’de sevildiğini ifade etmişlerdir. Bu ifadelerle göre Türkiye’de yabancı olmanın dışlanma unsuru yerine, çekici bir unsur haline gelebildiği anlaşılmaktadır.

Olumsuz durum yok ya, öyle bir şey olmadı, zaten seviyorlar yabancıları. (K.D)

Yok öyle bir şey yaşamadım. Burada öyle şeyler yaşanacak ortam da yok diye düşünüyorum. Çünkü genelde Türkler sıcakkanlı oluyor... Aklıma öyle bir şey gelmiyor. (P.İ.)

Katılımcı B.Z; önyargı, dışlanma gibi olumsuz herhangi bir deneyim yaşamadığını belirterek bu durumu Osmanlı Dönemindeki ortak geçmişe bağlamaktadır. Katılımcının bu ifadesinden ortak bir tarihi ve kültürel geçmişe sahip olmanın arkadaşlık ilişkilerini olumlu yönde etkilediği anlaşılmaktadır.

Herhangi bir olumsuzlukla hiç karşılaşmadım, hatta bana çok saygı gösterdiler. Çünkü Türklerle Arnavutlar ortak bir geçmişe sahip oldukları için Osmanlı zamanında bir yakınlık otomatikman oldu yani. Çok şükür şu ana kadar bir problemim olmadı. (B.Z)

Arkadaşlık kurma sürecinde olduğu gibi kişisel özelliklerin, bireyin önyargısını ve dışlanmaya karşı olan algısını değiştirdiği görülmektedir.

Yok, hiç karşılaşmadım aslında bu biraz kişilere bağlı ben introvert'im (içedönük) hep tekli biriyim, dışa açık değilmişim gibi görünüyor. (A.U.P)

İnsanlar arasındaki bütün ilişkilerde olduğu gibi önyargı ve dışlanma da karşılıklı gelişen tutumlardır. Bu konuda katılımcıların farklı tecrübeleri, katılımcılardan farklı düşüncelerin ortaya çıkmasına sebep olduğu görülmektedir.

Onlar şey yani bazı Türkler genel olarak (...) başka yabancıları biraz kapalı oluyorlar. (A.I.S.A)

Yaşamadım önyargı. Genelde arkadaşlık kurduğum kişilerde önyargısı olmayan ya da açık görüşlü insanlar. (F.A)

Katılımcıların önyargı ve dışlanma yaşamadıklarına dair genel ifadelerinin yanı sıra bazı katılımcılar ise önyargı ve dışlanmayla ilgili kendilerinin ya da arkadaşlarının karşılaştığını belirterek yaşadıkları olumsuz deneyimlerini ifade etmektedir. Öğrencilerin ifadelerinden anlaşıldığı üzere çoğunluğun dışında farklı olmanın (ten rengi, fiziksel özellikler v.s) ve ülkeler hakkında genel mitlerle (Afrika'da bazı bölgelerde su olmaması, teknolojinin kullanılmaması v.s) birlikte bilgi eksikliğinin; ön yargı ve dışlanmaya sebep olduğu görülmektedir.

Ben kötü bir şey yaşamadım ama arkadaşım böyle bir şey oldu. Bana söylemişti. Bir gün Türkçe öğrenmek için bir kız vardı yani metro istasyonunda. Bir şey sormak istedik yanına gitti. Gittiği zamanda kız güvenliğe gitti. Korktu (Görüşmede korkma nedenini ten rengi olduğunu belirtmiştir) falan böyle bir şey oldu. (O.S.M)

Oluyor maalesef böyle durumlar, önyargı mesela çok basit sorular soruyor essentialist (hassas) sorular soruluyor, mesela Gana da su var mı, böyle acayip sorular soruluyor, bir arkadaşım söylemiş Facebook’um var diye, şaşırıyor sanki. Gana da yokmuş gibi bir önyargı oluyor. İlk üç ay baya yalnızlık hissettim, dışlanma yok hissetmedim. (A.D.K)

Dil ve Eğitim ile İlgili Sorunlar

Uluslararası öğrencilerin dile yönelik karşılaştıkları sorunlar içerisinde Türkçeyi anlayamama, konuşamama ve Türkçeyle kendilerini ifade etmede yetersizlik yer almaktadır (Çöllü ve Öztürk, 2009).

Yazı dili ve konuşma dili arasındaki farklılıklar, dil eğitiminin yetersizliği, anadil ile Türkçe arasındaki yapısal farklılıklar dilde karşılaşılan sorunlardır. Bütüncül bir açıdan bakıldığında Türkçeyi öğrenme aşamasında yoğun bir şekilde sorun yaşandığı görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin hepsi öğrenim gördükleri ilk yıl TÖMER'e (Türkçe ve Yabancı Dil Öğretimi Araştırma ve Uygulama Merkezi) gitmişlerdir. TÖMER'de verilen eğitim sonucunda Türkçe konuşma ve yazma becerileri kazanmışlardır. Öğrencilerin birkaçı TÖMER'de öğrendikleri akademik dille günlük yaşamda kullanılan konuşma dilinin birbirinden farklı olduğunu ifade etmektedir. Bazı öğrenciler ise TÖMER'de verilen eğitimin Türkçe öğrenmek için yetersiz olduğunu belirtmektedir.

Türkçede çok ağızlar var ve bazı ağızlar bizim için çok zor çıkıyor. Çünkü öğrendiğimiz Türkçe TÖMER Türkçesi. Yani sokak dili biraz zor. Bunlar birbirinden farklı. (J.C)
Çok zor dil, üniversiteye başlamadan önce 8 ay eğitim alıyoruz. TÖMER'de aldığımız eğitim sokak dili gibi üniversiteye başladığımızda çok farklı bir şey. (T.E)

Öğrencilerin, ilk zamanlarda Türkçeyi yeterli düzeyde bilmemelerinden dolayı söylenenleri anlamakta zorluk çektikleri görülmüştür. Katılımcılardan A.O. Türkçeyi bilmediği için yaşamının her alanında zorluklarla karşılaştığını söylemiştir. Gündelik yaşamda yeterince iyi konuşamadığı için insanların ona yardım ettiğini, adres bulmada ya da yol tarifinde yardımcı olduklarını ifade etmiştir.

(...) Ben çok iyi konuşmıyorum. Günlük yaşamda çok fazla zorluk çekmiyorum. Çünkü Türkler çok yardımcıdır. Mesela ben bir yere gitmek istiyorum. Soruyorum, ondan sonra onlar cevap veriyor. Ben anlamıyorum, onlar tekrar anlatıyor. Tekrar anlatıyor, tekrar anlatıyor yani çok anlatıyorlar, ondan sonra ben anlıyorum. (A.O)

Araştırmaya katılan bir öğrenci Türkiye'de iken Türkçeye alıştığını ancak tekrar ülkesine döndüğünde kendi anadiliyle konuştukları için öğrendiklerinin çoğunu unuttuğunu belirtmiştir. Türkiye'ye tekrar geldiğinde dil sürecine yönelik yeniden bir alışma süreci yaşadığını, bu durumun kendisini yetersiz hissettirdiğini söylemiştir.

Şimdi yeni geldim. Ben geleli altı ay oldu. Eve gitmem gerekiyordu (...) o yüzden gittim, şimdi geldim. O yüzden yeterli Türkçe konuşmıyorum. Unuttum çoğu şeyi. Kendimi dil konusunda yetersiz hissediyorum (...)(D.L)

Uluslararası öğrenciler, Türkiye'ye geldiklerinde Türkçeyi hiç anlamadıklarını, zamanla kendilerini geliştirerek ve yardım alarak Türkçe konuşabildiklerini ifade etmişlerdir. Yardım sürecinde öğretmenlerin ve arkadaşların rolü büyüktür. Öğrenciler, Türkçeyi kullanmada Türkiye'ye geldikleri ilk zamanlarda yoğun olarak zorluk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Türkçenin zamanla öğrenilmesiyle yaşanan sorunlarda ve sorunlardan etkilenme düzeyinde azalma olduğu görülmektedir.

Başında biraz zor oldu, zorlanıyordum Türkçe konuşmaya, şimdi o sıkıntı yok. (Y.Z)
İlk geldiğimde biraz sıkıntı oldu. Türkçe hiç bilmiyordum ama şimdilik hiç problem çıkmıyor. (F.B)

Yabancı bir ülkeye uyum sağlama sürecinde karşılaşılan en temel ihtiyaçlardan biri barınmadır. Öğrencilerin ifadelerine bakıldığında Türkiye Cumhuriyeti Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kredi Yurtlar Kurumu, Üniversite Öğrenci Yurtları ve Evleri bünyesinde barınma hizmeti aldıkları görülmektedir. Bununla birlikte özel öğrenci yurtlarında kalma ve ev kiralama da katılımcıların tercih ettikleri diğer barınma seçenekleridir. Yaşam alanları, insanların en mahrem ve özel yaşamlarını, paylaşımlarını içerir.

Bireyin kendini gerçekleştirme ve kendini güvende hissetmesi gibi en temel ihtiyaçlar aynı zamanda yaşam doyumunu, üniversite hayatından beklentileri ve üniversite hayatında neler yapılabileceğini de doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Örneğin Afrika'dan geldiği için dışlanmaya maruz kaldığını belirten A.D.K. yaşadığı olumsuz deneyimi şöyle aktarmaktadır:

Odaya ilk geldiğim gün odada kalan diğer kişi yurt yönetimine şikâyet etti mi bilmiyorum odadan çıktı, Afrika'dan biriyle kalmak istemiyorum yabancıyla kalmak istemiyorum diye. Bu tarz durumlarda idare kişiyi bilgilendirmeli iki tarafında mağdur edilmemesi için. (A.D.K)

Kurum tipi barınma alanlarında, insanların yaşam stillerindeki farklılık nedeniyle pek çok sorun çıkabilmektedir. Yabancı ülkede üniversite okumakta olan ve uyum sürecini yaşayan bireylerde hassasiyetlerin daha yoğun ve derinden yaşandığı görülmektedir. Öğrencilerin ırkçılık, farklı kültürlere ve insanlara hoşgörüsüzlük gibi olumsuz durumlarla karşılaştığı görülmüştür.

Şu an evde kalıyorum ev bulma sürecinde pek çok zorluk yaşadık, öğrenciye ev vermiyorlar yabancıya ev vermiyoruz diyorlar. (A.O)
Buraya gelmeden önce kimse bize yurtda ya da evde kalma gibi seçenekler sunmadı eğer sunsaydı her şey daha güzel olabilirdi. (T.E)

Farklı ülkelerden gelen öğrencilerin giyim stillerinin Türkiye'de garip, aykırı karşılanması karşısında öğrenciler, rahatsız edici deneyimler yaşamak zorunda kaldıklarını aktarmaktadır. Vatandaşı oldukları ülkelerin geleneksel ve yerel kıyafetlerini kullanan öğrenciler, Türkiye'de garip ve alaycı bir tutuma maruz kalabilmektedir.

Türkiye'ye ilk geldiğimde geleneksel kıyafetimle geldim, getirdim yanımda ve ilk Cuma namazına gittiğimde bütün erkekler bana güldü, yurda geldiğimde arkadaşlarıma sordum. Onlar da bana gülerek bu şekilde kadınlar giyiniyor diyerek durumu anlattılar, daha sonra ben de buraya uygun giyinmeye başladım. (A.D.K)
Sıkıntı değildi ama açık giyiyorsan herkes bakıyor. Sadece öyle bir anlam ifade ediyor. Biraz daha dikkat ediyorum. (F.B)

Ekonomik Sorunlar

Araştırmaya katılan uluslararası öğrencilerin büyük çoğunluğu burs aldığını, bir kısmı daha önce burs aldığını ancak görüşme sırasında artık almadığını, bir kısmı sadece aldığı burs ile geçindiğini, bir kısmı ise hem aldığı bursla hem de ailesinin gönderdiği para ile geçimini sağladığını ifade etmiştir. Burs alanların ekonomik açıdan daha az sorun yaşadığını ifade etmesi dikkat çekicidir.

Ekonomik olarak devlet burs veriyor. 600 TL alıyorum, bu bana yetiyor (...) Para az kaldığı zaman ailemi arıyorum, bana para yolluyor. Ama genel olarak devletin verdiği para yetiyor. (J.C)

Araştırmaya katılan bazı uluslararası öğrenciler çalışmak zorunda kaldıklarını, bir katılımcı okul ve çalışma hayatını birlikte götürdüğünü, bir diğer katılımcı ise yaz aylarında çalıştığını ifade etmiştir.

Ben yani Türkiye bursluluklarını kazandım. Burslu oldum. 600 TL her ayda bir veriyorlar (...)Yazın burada kalırsam ailemin yanına gitmezsem çalışıyorum. O para benim ihtiyaçlarımı karşılıyor, bana yetiyor. (D.L)

Bazı katılımcılar, kendi ülkelerinin para biriminin Türk Lirasına göre değersiz olmasından dolayı ekonomik zorluk çektiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum uluslararası öğrencinin uyum sürecinde, vatandaşı olduğu ülkenin ekonomik durumunun da etkili olduğunu göstermektedir.

(...) Bizim para düşük buradan.(...)Tanzanya'da çoğu şeyler ucuz. Ama burası pahalı. (O.S.M)

Uluslararası Öğrencilerin Sorun Çözme Mekanizmaları

Uluslararası öğrencilerle yapılan görüşmelerde, katılımcıların bir kısmı karşılaştıkları sorunları kendi kendilerine ve genel olarak herhangi bir destek mekanizmasına başvurmadan çözdüklerini ifade etmiştir. Katılımcı J.C. sorunlarını çözerken aynı zamanda günümüzün getirisi olan teknoloji, yazılı kaynaklar gibi çeşitli imkânlardan faydalandığını dile getirmiştir. Öğrenciler sorunlarını ulaşabildikleri kaynaklarla çözemese bile destek mekanizmalarına nasıl ulaşacakları hakkında bilgi sahibi olabilmektedirler.

Sorunlarımı ben kendim çözüyorum. Böyle büyük bir sorunum olmadı (...) Türkçeyi iyi biliyorum, bir yere gitmem gerekirse yazıları okuyorum, internette bakıyorum, gerekirse soruyorum (...) (J.C)

Öğrenciler Türkiye'ye geldiklerinde herhangi bir alanda sorun yaşadıklarında daha önce bu sorunlarla karşılaşan kendi ülkesinden gelen veya başka ülkelerden gelen arkadaşlarına danışarak problemlerini çözmektedirler.

(...) Yani yabancılarla takılınca bakıyorsun. Onlar da aynı sıkıntıları yaşamışlar. Sorup sorup onlar yardım edecekler. Bu şekilde çözebilirim. Yabancılara sormalıyım. Çünkü Türk sorsam o bilmez. Burada yaşıyor normal, alışmış. Ama yabancıya sorsan o da aynı sıkıntıyı yaşamış o yüzden sorabilirsin. Başka ülkeler yani fark etmez, herhangi bir ülke. Diğer ülkelerden arkadaşlarım var yani onlarla ilişkilerim çok iyi. (A.A) Arkadaşlarım yardım ediyor. Yani öyle bir şey olduğu zaman konuşuyoruz hallediyorlar (...) (O.S.M)

(...) Birinci Yılımda Türkçem yok, burada benim TÖMER'deki arkadaşım var onlara gidiyorum ne yapabilirim benim sorunum var diyorum, özellikle Ortadoğu'da yaşayanlar çünkü coğrafi olarak aynı ya ondan dolayı (...) (A.U.P)

Öğrencilerin bir kısmı büyükelçilik, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı gibi kurumlar aracılığıyla sorunlarını çözüme kavuşturduklarını ifade etmiştir. Katılımcılar, YTB tarafından burs bağlanması ve Türkçesi yeterli olmayan öğrencilere bir yıl Türkçe eğitimi verilmesi gibi etkinliklerin kendilerine destek olduğunu belirtmiştir.

Elçilik var. Elçilik bizi hep yanına çağırıyor. Sürekli bizi yanına çağırıyor. Bir ihtiyacımız var mı diyor. Oranın vatandaşı olduğumuz için bize toplantılar yapıyor. Bursları ayarladı, kalacak yerleri ayarlıyor öğrenciler için elçiliğin kendisi. (...)Yardımcı oluyor yani. Her ay gidiyoruz. (...) Öğrencileri hep çağırıyorlar. Onlar bizim oranın yöresel yemeklerini veriyorlar orada. Özlüyorsunuzdur diye. (K.D)

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu alışma ve uyum süreçlerini güçlendirmek amacıyla yabancı öğrencilerle ilgilecek, sorunlarını çözecek ve destek mekanizmalarını artıracak kurumların açılması gerektiğini düşünmektedir.

Öğrenciler için bakanlıkların toplanması lazım. Çünkü Türkiye'de çok yabancı öğrenci var. Ancak hiç kimse bizi toplamıyor. (A.A)

Bizler için uluslararası öğrenciler ofisi var, onların daha destekli olması gerekiyor. Bize neyin var, bir sıkıntınız var mı, danışman gerekiyor mu diye sorması gerekir. (A.I.S.A)

İlk zamanlarda bizi çok yordular. Dokümanlar için, ikametgâh için... Oraya gidiyorum buraya gidiyorum, yani belli bir şey yok. Kuruluşlarda bir anlaşmazlık var. Bir de çalışanlar İngilizce bilmiyor. Bizimde Türkçemiz yok. Ben mesela baya dolaşım. Üniversiteye kayıt olmak zordu. Bunların hepsi burs veren bakanlığın sorumluluğu altında olması lazım. Büyük bir sıkıntı var. (B.Z)

Katılımcılar yeni bir çevreyi keşfetme ve bu çevreye ayak uydurmak amacıyla topluma uyum sağlamayı kolaylaştıran hizmetlerin verilmesini talep etmektedir. Taleplerin başında Türk öğrencilerle kaynaşmalarını sağlayan faaliyetlerin yapılması yer almaktadır.

Daha çok yabancı öğrencilerin buraya yeni geldiklerinde topluma uyabilmesi için hizmetler verilmesi gerekiyor herhalde. Uyum süreci ve kaynaştırma ile ilgili onlara yardım etmek lazım. (S.Z)
 (...) Yabancılar etkinlik sunularak Türk arkadaşlarla tanıştırılması gerekir. İngilizce bilen ya da başka dil bilen Türkler olsa, onlarla ilişkiye geçilse, etkinlikler yapılsa daha iyi olur bence, tanışılıp kaynaşılır. (Y.Z)

Katılımcılar dilin toplumsal hayattaki önemini belirterek Türkçeyi doğru kullanma ve konuşma yeterliliği konusunda eğitim almayı arzulamaktadır. Kursların pahalı olduğunu söyleyerek eğitimlerin ücretsiz olması yönünde ortak görüşleri bulunmaktadır.

Dil konusunda daha iyi öğrenmem gerek. O yüzden Türkçe doğru konuşma eğitimi yapılabilir. Türkçe öğrenme kursları biraz pahalı. İndirim yapılmalı, para yönünden ucuzlamalı. (D.L)
 Ücretsiz kurs ben isterdim. Geçen tatil Türkçe öğrenmek istedim. Ama 500 TL vermen lazım diyorlar. Pahalı geldi. Ama Türkçeyi çok iyi öğrenmek istiyorum. (A.O)

Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu devlet ve özel kurumların barınma konusunda istedikleri düzeyde hizmet vermediğini düşünmektedir. Yurtlara kabul edilme koşullarını yeterince bilmediklerini belirten katılımcılar daha fazla özel kontenjan ayrılması gerektiğini belirtmiştir. Kredi ve Yurtlar Kurumu'na başvuran tüm yabancı öğrencilerin yurtlara yerleşiminin sağlanması hususunda öncelik verilmesi tartışılmıştır. A.D.K., katılımcılardan farklı olarak yurda yerleştirilmeden önce orada bulunan Türk öğrencilere, uluslararası öğrencilerin yurda geleceği konusunda bilgilendirilme yapılmasını istemektedir.

Yurtlara herhangi bir kişi yerleşmeden önce orada bulunan kişiye sorulmalı, yabancı bir arkadaşla kalmak istiyor musunuz diye. Bu tedbirler alınmasını öneriyorum. (A.D.K)
 Yabancılar için barınma durumunu kolay yapmalılar. KYK'nın yurtlarına başvuruyorsun, yabancılar alınmıyor diyor. Onlar başka ülkeden geldikleri için daha fazla önem verilmeli. Bu konuya dikkat edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Onlar için özel bir yer oluşturulmalı, hemen yerleştirilmeli. (J.C)

Tartışma ve Sonuç

Uluslararası öğrencilerin uyum sorunlarının başında dil sorunu yer almaktadır. Türkiye'ye uyum süreci ile dil öğrenme süreçleri birbirine paralellik göstermektedir. Öğrenciler Türkçe konuşurken zorlanmakta ve kendilerini ifade etme ve düşüncelerini paylaşma konusunda yetersiz hissetmektedir. Dil eğitiminin yetersiz olması, ana dilleri ve Türkçe arasındaki yapısal farklılıklar dilde karşılaşılan sorunlardır. Bunun yanında öğrencilerin birçoğu konuşulan dil ile akademik dil arasında farklılıklar olduğunu söyleyerek hangi dili benimseyeceği konusunda ikilem yaşamaktadır. Türkçeyi öğrenme sürecinde tanıdıkları, arkadaş çevresi ve öğretim görevlileri önemli bir destek mekanizması sağlamaktadır.

Uluslararası öğrenciler Türkiye'ye, dile ve eğitim sistemine kısa sürede ayak uydurmak zorunda bırakıldığı için pek çok sorun yaşamaktadır. Bunun yerine uluslararası öğrencilere farklı dillerde rehberlik ve danışmanlık hizmeti sunulmalı ve bu hizmetin ihtiyaç devam edene kadar devamlılığı sağlanmalıdır. Barınma ihtiyaçları için yurt ve ev imkanları hakkında bilgilendirme yapılmalıdır. Uluslararası öğrencilerle Türk öğrencilerin bir arada bulunabileceği etkinlikler düzenlenerek, uluslararası öğrencilerin Türkiyeli öğrencilerle kaynaşması sağlanabilir. Bu uyum süreci dili öğrenme, konuşma ve anlama düzeyinde işlevsel bir rol oynayabilir.

Araştırmada ele alınan konulara bütünlük içerisinde bakıldığında uluslararası öğrencilerin, Türkiye'ye ilk geldiklerinde kendilerini bilgilendirecek ve kendilerine yardımcı olacak mekanizmalara ve süreç

içerisinde önlerine çıkan sorunları çözebilmek için profesyonel yardım alabileceği kurumsal bir yapıya gereksinim duydukları görülmüştür.

Uluslararası öğrencilerin barınma ile ilgili önerileri Türkiye'ye geldiklerinde barınma tercihlerinin seçenekler halinde sunulması yönündedir. İkametgâh, okula kayıt zamanlarında kayıt birimlerinde dil bilen ve uluslararası öğrencilere yardımcı olabilecek yetkinlikte kişiler bulundurulması önerilmektedir. Uluslararası öğrencilerin kayıt oldukları üniversiteyi ve şehri tanınması ve uyum sürecini hızlandırmasına yönelik oryantasyon etkinlikleri düzenlenebilir. TÖMER'de verilen dil eğitiminin akademik dille paralel olarak düzenlenmesi en somut önerilerden birini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak uluslararası öğrencilerin çevrelerine uyumlarıyla ilgili ve çevreleriyle ilişkilerini düzenleyici faaliyetler yapılması gerekmektedir. Sorun çözme ve uyumu kolaylaştırması için öğrencilere oryantasyon süreci sunulması ve danışmanlık hizmeti verilmesi önerilmektedir. Öğrenciler, hakları ve var olan hizmetler konusunda bilgilendirilmeli ve bu kaynakların ulaşılabilirliği artırılmalıdır. Öğrencilerin kendi aralarındaki iş birliğini ve sorun çözme mekanizmalarını desteklemek adına gönüllülük esasına dayanan paylaşma hattı oluşturulabilir. Dışlanmanın ve ayrımcılığın önlenmesi için farklılıklara saygı ve uluslararası öğrenci farkındalık günleri düzenlenebilir. Uluslararası öğrencilerin nicelik olarak daha da artması makro politikalar açısından desteklense de, ülkemizde verimli ve nitelikli bir süreç yaşamak isteyen bu öğrencilerin psikososyal ihtiyaçlarının ve sorunlarının da gözetilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması tavsiye edilmektedir.

Kaynaklar

- Aliyev, R. & Ögülmüş, S. (2015). Türkiye'deki yabancı uyruklu öğrencilerin kültürlerarası etkileşim algısının incelenmesi. *Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırma Dergisi*, 4,12.
- Bilgili, H. (2016). *İnönü Üniversitesi'nde yabancı öğrenci olmak: Etnografik bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Enterieva, M. & Sezgin, F. (2016). Türki Cumhuriyetlerden Türkiye'ye gelen yükseköğretim öğrencilerinin akademik ve sosyal beklentilerinin karşılanma düzeyi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6(1), 102-115.
- Gritsenko, V. V. (2002). Socio-psychological adaptation of immigrants in Russia. *M.: Publishing house «Institute of Psychology of the Russian Academy of Sciences*.
- Güçlü, N. (1996). Yabancı öğrencilerin uyum problemleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 101-110.
- Gültekin, M. (2015). Yabancı uyruklu öğretmen adaylarının Türkiye'deki eğitimlerine yönelik görüşleri: Anadolu Üniversitesi örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(4), 7-20.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayıncılık.
- Kıroğlu, K., Kesten, A. & Elma, C. (2010). Türkiye'de öğrenim gören yabancı uyruklu lisans öğrencilerinin sosyokültürel ve ekonomik sorunları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 26-39.
- Krysik, J. & Finn, J. (2013). *Etkili uygulama için sosyal hizmet araştırması* Çev. E.Erbay. Nika Yayınevi.
- Özçetin, S. (2013). *Yükseköğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin sosyal uyumlarını etkileyen etmenler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Özkan, G. & Acar Güvendir, M. (2015). Uluslararası öğrencilerin yaşam durumları: Kırklareli ve Trakya Üniversiteleri Örneği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 174- 190.
- Özoğlu, M, Gür, B. & Coşkun, İ. (2012). *Küresel Eğilimler Işığında Türkiye'de Uluslararası Öğrenciler*. SETA.
- Tutkun, Ö. F. (2006). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesindeki Türkiyeli öğrencilerin uyum sorunları. *Kırgız-Türk Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 255-268.
- YÖK. (2017). Öğrenim düzeyleri ve yükseköğretim kurumlarının birimlerine göre yabancı uyruklu öğrenci sayıları, 2016 – 2017, 17.06.2017.tarihinde (https://istatistik.yok.gov.tr/yuksekogretimIstatistikleri/2017/2017_T110.pdf) sitesinden alınmıştır.
- Zerengök, D. (2016). *Uluslararası öğrencilerin; serbest zaman etkinliklerine aktif katılmaları yoluyla sosyal uyumlarının analizi: Celal Bayar Üniversitesi örneği*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.